

Красимир Добрев¹

**ТЕОДОРА ХАДЖИДИМИТРОВА (1884 – 1963)
РОЛЯТА НА ЖЕНАТА ХУДОЖНИК В БЪЛГАРИЯ**

Krasimir Dobrev

**TEODORA HADZHIDIMITROVA (1884–1963).
THE PLACE OF THE FEMALE ARTIST IN BULGARIA**

Abstract: Teodora Hadzhidimitrova (1884–1963) was a painter, pedagogue, fashion designer, decorator, folklorist, local historian, the first female art teacher and municipal councillor, defender of women's rights, writer, and founding member of the following societies: Ravnopravie (Equality), Rodno izkustvo (Native Art), the Society of the Sliven artists, and the Club of cultural figures in Sliven. She was the first compiler and publisher of a Bulgarian textbook on the history of clothing.

Keywords: Teodora Hadzhidimitrova; societies; history of clothing.

В справедливата кауза за съхранение на българската памет и идентичност имената на едни достойни българи, завещащи безценно наследство, са в непрекъснат оборот на обществено внимание, обхващащо всички посоки на признателност, за сметка на други наши сънародници, допринесли също не по-малко за българския просперитет. За съжаление, те потъват в забрава или са отразявани частично с локална патетика по конкретен случай, след което идва мълчание – до поредния тържествен повод.

Една такава личност, потънала в локалната достатъчност, е художничката Теодора Хаджидимитрова. Уникална личност за Сливен, региона, и за българската култура, Хаджидимитрова е първата жена художник, първата жена учител по рисуване, първата жена общински съветник в Общинския дом на Сливен, публицист, краевед, етнограф, общественик, писател, ревностен борец за равнопоставеността на жените и за техния достоен интегритет във всички сфери на обществения живот в страната.

Теодора Хаджидимитрова е родена на 7 май 1884 година в град Сливен и е записана като Тодорица Захаријева. В множество публикации в различни източници съществуват различни изписвания на собственото ѝ име, презиме и фамилия – както преди, така и след нейното бракосъчетание със съпруга ѝ, сливения художник Георги Хаджидимитров. В спомени и документи се среща записана като: Тодорица Захаријева, Теодора Захаријева (с бащиното си презиме), Тодорица Димов – Дучето или Дучка², Тодорица Димова, Теодора Димова (по името на дядо си по майчина линия), Теодора Захаријева Хаджи Димитрова (или Хаджидимитрова, фамилно име по мъж),

¹ krassidobrev@gmail.com

² Да не се бърка с прозвището Дуче на италианския диктатор Мусолини 1883–1945. Дучака е местна диалектна форма на галено обръщение към името Теодора, което не се среща днес – бел. авт. К. Д.

Теодора Георгиева Хаджидимитрова или съкратено Т. Х. Д. В сливения седмичник „Изток“³ от 1934–1944 г., е с псевдоним *Тинтява*. В официалните документи и публикации за нея и от нея е записана с името Теодора Хаджидимитрова.

*Теодора Хаджидимитрова – ученичка
в Държавна Мариинската
Девическа гимназия
в Стара Загора, Педагогически отдел,
1900–1903г.*

Единствено дете в семейството на Захария Господинов Кехая-Николов и Събка Димова Райнова по мъж Господинова. Бащата притежава бакалница в Сливен и е най-малкият брат от бунтовната фамилия Господинови. Най-големият брат Стефан Господинов – Хитрия е четник в четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа и загива на връх Бузлуджа. Средният брат Илия Господинов, популярен в народната памет с името Гунчо войвода, за определено време е знаменосец в четата на Дядо Желю войвода, но не тръгва с брат си Стефан, а остава в Сливен, за да изпълни важна задача по предварително разработен план от Хаджи Димитър, но е коварно предаден и убит през 1868 г. Най-малкият брат, Захария Господинов, бащата на Теодора Захаријева, е легист в Легията на Георги Раковски, но по време на събитията в Белград е ранен, което не му позволява да последва братята си. По време на Руско-турската война (1877–1878 г.) се записва в българското опълчение и се сражава на връх Свети Никола.

Теодора остава в Сливен, за да получи начално и основно образование и е отгледана до навършване на десетгодишна възраст от баба си Господилца, майка на Стефан, Илия и Захария Господинови. Баба Господилца, според спомените на Теодора Захаријева, е известна като сливения баба Тонка и предоставя ценен материал на д-р Симеон Табаков за написването тритомната поредица „Опит за история на град Сливен“, която излиза последователно през 1911 г., 1924 г. и 1929 г. От баба си малката Теодора научава и запомня много стари народни песни от сливения край, стари легенди за хайдути юнаци като Сава Бинбаши и Индже войвода, участвал в ръководенето на въстанието Завера през 1821 г., за съпругата му, живяла в Сливен, и имигрирането им в Румъния след руските войски на генерал Дибич Забалкански през 1830 г.

³ **Богданов, Ив.** „Речник на българските псевдоними, Държавно издателство „Д-р Петър Берон“, София 1989 г., с. 273, 520.

За да продължи образованието си, Теодора Захариева е оставена при другата си баба по майчина линия, Панаичка (от гръцкото име Паная) Тодорова по мъж Райнова. В записаните си спомени, Теодора ни я представя като: „...Тя беше отлична рисовачка. За да спасява бунтовен син от затвора трябвало да ходи до Цариград. И за да не квартирува на хан което се смятало за не почтено за жена, сродника ѝ Архимандрит Панарет „Брат на Сава Доброплодни“ я настанил в католическия манастир при калугерките.⁴

За 6 месечен престой при калугерките тя се научила да рисува мадони и да ги бродира с цветни мъниста и вълни като гоблени. При нейния дергеф⁵ аз изкарах моето ученичество и се научих да рисувам ангели и цветя...“⁶

През 1896 г. Теодора Захариева е приета в Сливенската девическа гимназия. От 1896 г. до 1900 г. завършва I, II, III и IV клас. Тъй като курсът на обучение по това време е все още непълен, тя се записва в Мариинската държавна педагогическа девическа гимназия в Стара Загора. Там завършва V клас и I и II педагогически курсове, като първенец през 1903 г. Същата година се завръща в Сливен и започва работа в Дядо-Пеевото училище, кръстено на училищния прислужник Дядо Пейо в махалата Кумлука, като първоначална учителка. Бъдещият художник Русчо Симеонов (1900–1991)⁷, ученик по това време в същото училище, разказва в спомените си за своята първа среща с изкуството, впечатлен от една рисунка, направена от учителката Тодорица Димов-Дучето, както са я наричали тогава.

„В това старо училище учителствуваше и Тодорица Димова. В Сливен я знаеха с името Дучето – художничката. По-късно тя се омъжва за Георги Хаджи Димитров, учител по рисуване в прогимназията. Тя беше нарисувала с пастел една картинка, представляваща Робинзон – окъсан, облегнат с лакти и гръб до една скала, а в голите му крака плискаха вълни. Тая картинка бе окачена по средата на стълбището, което водеше на горния етаж. Аз учех на горния етаж, дето беше и учителската стая. Колкото пъти слизах и се качвах по стълбището, все се зазявах в тая рисунка без да имах понятие за Робинзон Крузо. Това беше първата ми среща с цветна картинка, която до ден днешен помня.“⁸

По време на престоя си в Сливен като начална учителка Теодора Захариева се увлича по идеите за равнопоставеност на жените и интеграцията им в обществения живот с равностойно и пълноценно участие, наравно с мъжете. През 1908 година е член-съосновател на женското дружество „Равноправие“ в Сливен, в което работи активно до заминаването си в чужбина.

Младата учителка мечтае да продължи образованието си в Софийския университет като студент по литература. Запознаването в оригинал с руските класици я кара да вземе това решение, но за съжаление, мечтата ѝ не се сбъдва, както записва в своята автобиография: „... в университета не приемаха педагогисти...“⁹

Захариева не се отказва да продължи обучението си и подтикната от колегите си се насочва към друга област – изобразителното изкуство: „...Колегите ми настояваха да се подготвя за академия, защото бях добра рисувачка. Понеже университета ми се изплъзваше, аз почнах сериозно да се готвя за академия и да пестя заплатата си за чужбина. Към 1911 г. напуснах родителите си и с скромното наследство, което получих, аз заминах за Брюксел – Белгия.“¹⁰ Главният пре-

⁴ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 7 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

⁵ Пак там. Т. Хаджидимитрова може би допуска неволна правописна грешка или има предвид гергеф – бел. авт. К. Д.

⁶ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 7 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

⁷ Русчо Симеонов (1900–1991) популярен сливенски художник пейзажист, краевед и общественик.

⁸ Симеонов, Р. „Течаха бистри вади и се виеха орли“, (Русчо Симеонов) Издателска къща „Жажда“ (Сливен), ISBN 964 9639 71 1, 2000 г., с. 3.

⁹ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 8 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

¹⁰ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 8 (автобиография на Т. Х. Д- чернова, ръкопис).

поръчител, тя да учи изобразително изкуство в Белгия, е нейният бъдещ съпруг и съгражданин, художникът Георги Хаджидимитров, който завършва Художествената академия в Анверс,¹¹ по препоръка на братовчед си, художника Йордан Кювлиев, възпитаник на същата академия.

Академично обучение в Белгия

През 1911 г. Теодора Захариева постъпва в Брюкселската художествена академия след проведен приеман изпит в IV курс на Декоративния отдел при професор Монтал. В Кралската академия за изящни изкуства в Брюксел (Académie Royale des Beaux-Arts de Bruxelles) изучава „Етюд – гола човешка фигура“, „Естетика на декоративната теория и практика“, стилове и „Стилизационно изкуство“ при проф. Жизбер Комбан, „История на изкуството“, „История на облеклото“ при проф. Жан де Монт, директор на Сенкантенерския музей, „Пластична анатомия“. (Студентите от брюкселската художествена академия по това време изучават дисциплината върху трудове от медицинския факултет, а лекциите и упражненията по анатомия на животните се провеждат в брюкселските кланици, известни като „Абатоара“.)¹²

Теодора Хаджидимитрова по време на следването ѝ в Кралската академия за изящни изкуства в Анверс (Антверпен), 1913–1914г.

По време на следването ѝ в Брюксел избухва Балканската война и младата студентка от Сливен с горчивина разбира от белгийската преса за негативното отношение към българите: „... Балканската война ме завари в Белгия и откъсната от родината аз можах да видя каква роля играе продажната европейска преса за съдбата на малките народи. Версайската фаворитка, румънската принцеса Елена Вакареску на изв..ен френски език в в. „Фигаро“ изкарваше българите човокоедци...“¹³

Нейните думи са достатъчно красноречив пример какво е за нея Родината.

¹¹ Пристанищен град в северна Белгия популярен днес като Антверпен. Второ по големина пристанище в Европа – бел. авт. К. Д.

¹² Пак там – бел. авт. К. Д.

¹³ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 9 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

През 1913 година Теодора Захариева се премества от Брюкселската художествена в Анверска¹⁴ държавна академия в отдела по „Живопис“ при професор Ван Кейойк. Не след дълго, за голямо нейно съжаление, професор Кейойк умира. Неговото място заема директорът (ректор) на академията проф. Жулиен де Вринт. При професор Жулиен де Вринт са учили и завършват художественото си образование нейните препоръчители, братовчедите Йордан Кювлиев и нейният бъдещ съпруг Георги Хаджидимитров. В своите спомени с откровение признава, че при професор де Вринт, тя получава най-доброто художествено образование в общия курс на обучението си.

По време на своето следване Теодора Захариева има възможността да посещава всички музеи в Белгия и да се запознае отблизо с големите фламандски майстори. Посещава Холандия,¹⁵ където има възможност да влезе в пряк допир с най-богатата световна колекция, включваща всички периоди на холандската художествена школа. Често чрез студентски екскурзии, водени от професор Де Вринт, посещава и Париж, където се запознава с музеите, забележителностите на града, Версайския дворец, но особен интерес проявява при посещението си в музея в Клуни, в който се запознава с историята на облеклото. Този интерес към историята на облеклото ще очертае бъдещата ѝ практика като педагог и изследовател.

През лятото на 1914 год. Теодора Захариева завършва общия курс на обучението си и се завръща в България, в родния Сливен, с намерение да продължи още една година, специален курс по живопис в „специалните ателиета на академията“, както тя се изразява в своята автобиография. Но за съжаление, точно тогава избухва Първата световна война: „... *Сараевския атентат през юли направи връщането ми невъзможно, тъй като Белгия бе окупирана от Германия.*“¹⁶

Международната усложнена обстановка я принуждава да остане в Сливен, където впоследствие сключва брак с художника Георги Хаджидимитров, който по това време е учител в Сливенската мъжка гимназия. Тя приема фамилното име на съпруга си, с което остава популярна като Теодора Хаджидимитрова. От бракът им се раждат двама сина. По-големият Димитър, впоследствие инженер, живее в София. По-малкия е Любен, архитект, имигрирал в Швейцария през годините на тоталитарния режим в България.

Младото семейство изпитва материални затруднения по време на войната. Георги Хаджидимитров замества учители в мъжката гимназия до заминаването си на фронта като военен художник, а съпругата му е принудена да работи изделия от приложно изкуство: „...*За голямо изкуство в дълбоката провинция нямаше място и аз работех приложно изкуство.*“¹⁷ Тесните граници на малкия град, наследствено натоварен от насилствено придобития от годините на турското робство азиатски манталитет, от една страна, и световъртежа на европейския цивилизационен възход, от друга, оставят в съзнанието на доскорошните европейски студенти усещане за дълбок контраст, който води и до характерна форма за комплекс за малоценност.

Въпреки трудностите за всички по време на войната, Теодора Хаджидимитрова развива активна просветна дейност, като изнася сказки със „*светли картини*“¹⁸ по история на световното изкуството в читалище „Зора“. Участва в изложби като редовен член на дружеството на Южнобългарските художници: „...*Все пак с някои малки картини вземах участие в изложбите и членувах в д-вото на Южнобългарските художници един от основателите на което беше моя съпруг.*“¹⁹ А в периода от 1916–1918 г. преподава рисуване в Сливенската мъжка гимназия, като замества колеги учители, мобилизирани на фронта.

¹⁴ Град Анверс, днес е известен с името Антверпен. Град разположен в северната част на Белгия и главен център на провинция Антверпен във Фламандския регион.

¹⁵ Днес Нидерландия – бел. авт. К. Д.

¹⁶ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 10 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

¹⁷ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 10 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

¹⁸ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 11 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

¹⁹ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 11 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

След войната обстановката в града започва да се нормализира бавно и постепенно. Художественият живот отново намира своето важно място в обществения живот. Откриват се самостоятелни и групови изложби. Постепенно сливенските художници се включват в творческите дружества в страната. Развива се активна просветна дейност, като се изнасят публични сказки за историята на изобразителното изкуство.

През 1921 година младият първокурсник от Държавната художествена академия Стефан Пейчев²⁰, открива първата си самостоятелна изложба в родния си град Сливен, с рисунки в Еврейското училище, бивш дивизионен щаб през войните. Теодора Хаджидимитрова реагира с оценка на събитието, на тринадесет години по-младия начинаещ колега, със статия публикувана в сливенския седмичник „Правда“, озаглавена: „По декоративната изложба на г. С. Пейчев“.²¹ Критическият анализ на Хаджидимитрова е поместен в два последователни броя на седмичника и е първата публикувана оценка на колега към колега в Сливен.²²

На 3 февруари 1922 година в Сливенската държавна мъжка гимназия се открива филиал на дружеството „Родно изкуство“, което според анонса в сливенския седмичник в. „Правда“²³, си поставя за цел: „**Родно изкуство № 1** д-ство на пластичните изкуство се основа при С. Д. М. Гимназия на 3 II т. г., което има за цел да подпомогне духовно и материално на талантиливи млади художници, урежда изложби и изучава родната живопис в всичките отрасли и направления.“²⁴ Един от член-основателите на филиала е Теодора Хаджидимитрова.

Идеите за ролята на жената във всички направления на обществения живот и допускането ѝ за равноправно участие в политическите решения за бъдещия просперитет на нацията, никога не я напускат до края на жизнения ѝ път. През един от най-тъмните периоди в българската история 1923–1925 година, когато България се намира в гражданска война, Хаджидимитрова се включва в политическата надпревара в навечерието на парламентарни избори в редиците на Радикалната партия: „... Женското движение ме беше увлякло и в 1924 год. група безработни жени направихме устава на радикалната партия, която признаваше политическите права на жените. Бях начело на листата и ме избраха. За пръв път в политическата история на Сливен женски крак влезе в общината.“²⁵ Теодора Хаджидимитрова е първата жена, общински съветник, преборила се заедно с други свои съмишленички да участва в управлението на града наравно с мъжете. В условия на вековни патриархални традиции техният пробив в политиката несъмнено може да се определи като смела крачка в зачитане пълноправното участие на жените в обществения живот. Като общински съветник Хаджидимитрова се задържа само една година и отстъпва поста на подгласничка си от партийната листа. Причината е, че в Девическата гимназия се освобождава вакантно място за учител по рисуване – художникът Марко Дограмаджиев заминава на едногодишна специализация в Париж.

През 1926 година на 25 май в Сливен е основан Дом за изкуствата и печата, който по-късно се преименува на Клуб на дейците на културата. Теодора Хаджидимитрова е член-основател и заема длъжностите подпредседател и касиер. Развива активна дейност, като изнася лекции и участва в общите изложби и тези на клуба. На 22 януари 1927 година изнася сказка на тема: „Изкуството

²⁰ Добрев, Кр. Скулпторът Стефан Пейчев – забравен или не?, сборник от конференция „Визуални изследвания“, издание на Факултет по изобразително изкуство при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ (Велико Търново), ISSN 2535-101X, брой 2/2019/ том 3/, с. 161–163.

²¹ Т. Г. х. Димитрова. „По декоративната изложба на г. С. Пейчев“, „Правда“, год. V, бр. 31–231, от 20. 08. 1921 г., стр. 1–2 (следва в бр. 32–232). Т. Г. х. Димитрова, „По декоративната изложба на г. С. Пейчев“, „Правда“, год. V, бр. 32–232, от 26. 08. 1921 г., стр. 1 (продължение от бр. 31–231)

²² Публикацията на Т. Хаджидимитрова е по-подробно разгледана в биографичното изследване на скулптора Стефан Пейчев. – бел. авт. К. Д.

²³ Анонс, в. Правда (Сливен), бр. 13 – 263 от 31. 03. 1922 г., с. 2.

²⁴ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 11 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

²⁵ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 11 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

и неговите разклонения”, към която публиката проявява голям интерес и по решение на ръководството на Дома на изкуствата и печата и по желание на аудиторията тя е изнесена повторно.

Учител в Девическо професионално стопанско училище „Надежда“, 1934 г.

Като гимназиална учителка се задържа три непълни учебни години и е уволнена през 1928 година заради политическата си дейност от „...правителството на Муравиев...“²⁶, както е записала в своята автобиография. Уволнението слага край на политическата ѝ кариера и тя работи като частен учител до 1932 година, когато по нейно предложение сливенското женското дружество „Майчина длъжност“ открива пълнокласно девическо професионално (стопанско) училище „Надежда“. В Девическото професионално училище Хаджидимитрова е поканена като лектор, с дванадесет седмични часа по предметите „История на облеклото“ и „Рисуване“. За работата си в училището тя пише с възторг в своята автобиография: „Там професионалното образование на жената ме грабна, защото в него намирах нейната независимост и аз заработих с същия жар с който мъжете от моето семейство работеха за свободата.... В училището аз се запознах една нова за мене материя „Народната везба“. Това самобитно изкуство ме погълна и аз пожелах да го издира в неговия източник – народа – потърсих го в народа. И там – какъв неизчерпаем рудник на идеи, за композиции. В народния бит и песни аз намерих описания на дрехи, покъщнина и такава украса за която имаме термините и значението на които никой историк не беше записал. С народното творчество започнах да занимавам местната преса, на изложбите почнах да изнасям композиции от килими, възглавници и композиции от мотиви заети от старинните практики. Тогава обикнах свежия колорит и акварела и го излях в картини от цветя и сочни плодове, пръснати из разни учреждения, частни лица, дори и в Сливенския музей.“²⁷

С натрупания лекторски материал се оформя идеята да напише малка книжка „Жената в изкуството“ предназначена за дружеството „Майчина длъжност“. В книжката, Хаджидимитрова разглежда присъствието на жената през етапите на световното изкуство, като: „...творец, вдъхновителка и символ.“²⁸

²⁶ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захаријева Теодора (Теодора Захаријева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 11 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

²⁷ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захаријева Теодора (Теодора Захаријева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 12 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

²⁸ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захаријева Теодора (Теодора Захаријева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 12 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

Поканена като лектор в Стопанското училище в Сливен, Теодора Хаджидимитрова взема присърце теоретичната и практическата подготовка на бъдещите професионални кадри по история на облеклото и българското народно творчество. Още повече, че областите за преподаване са „...материя съвсем непозната дотогава в България.”²⁹, както заявява в своите записки. Нейната педагогическа дейност в тази посока търпи развитие и усилията ѝ, довели до успешни резултати, неслучайно са забелязани от инспекторите на Министерството на народната просвета. Министерството я ангажира да се представя с реферати на ежегодните общонационални учителски конференции в тези все още непознати области на образованието в България. „...Такива изнасях в Ямбол, Габрово и Варна.”³⁰

Точно в споменатата национална учителска конференция във Варна тя представя своя конференс на тема „Класическа красота в българската народна носия”, който, според нейните записки, предизвиква голям интерес и става причина за издаване на първия български учебник по история на облеклото: „...стана въпрос на пресата и още в залата бях помолена от учителите да им напиша учебник по История на облеклото, какъвто нямаха. Написах обширна история на облеклото, която излезе в две издания.” „...В 1938 год. и набърже претърпя в 2 издания. Тя³¹ ми отвори вратите на Софийските модни списания.”³²

Първото издание на учебника е озаглавено „Обща история на облеклото”. Излиза през 1938 год. и е разработено с именития етнограф и фолклорист Христо Томов Вакарелски, който по това време е уредник в Народния етнографски музей в София. През 1942 година излиза учебно помагало със заглавие „История на облеклото”: *С 153 рисунки, 12 таблици на кройки на български носии и 2 географически карти на същите носии, от които карти едната е цветна : Учебник за V кл. на Девическите практически занаятчийски училища*³³. Автори са Христо Вакарелски и Дончо Иванов, издателство печатница Кехлибаров, София. Не е ясно защо името на Теодора Хаджидимитрова не фигурира на корицата, след като тя е съавтор. Изданието обхваща подробно описание на българската фолклорна носия, както и кройки на различни мъжки и женски облекла от различните краища на България.

С цялото признание и уважение относно приноса на Теодора Хаджидимитрова за написването и разпространението на първия български учебник по история на облеклото издаден през 1938 година, настоящето изследване се натъква на факт, който показва, че такъв учебник в България вече е издаден през 1933 година в превод от немски. Автор на труда е популярният берлински моден дизайнер, художник, педагог и съставител на множество студии в областта на модата и история на облеклото Лотте Зиберт Вернекинк. Преведеният от немски учебник-ръководство на Лотте Зиберт Вернекинк „История на облеклото за девическите професионални училища” е одобрен от Министерството на търговията, промишлеността и труда със заповед № 2945 от 27. X. 1932 г. Учебникът е издаден от издателство „Хемус” А. Д. За книгопечатане и издателство – София 1933., а преводач от немски език е Ст. Писарева Шнитер.

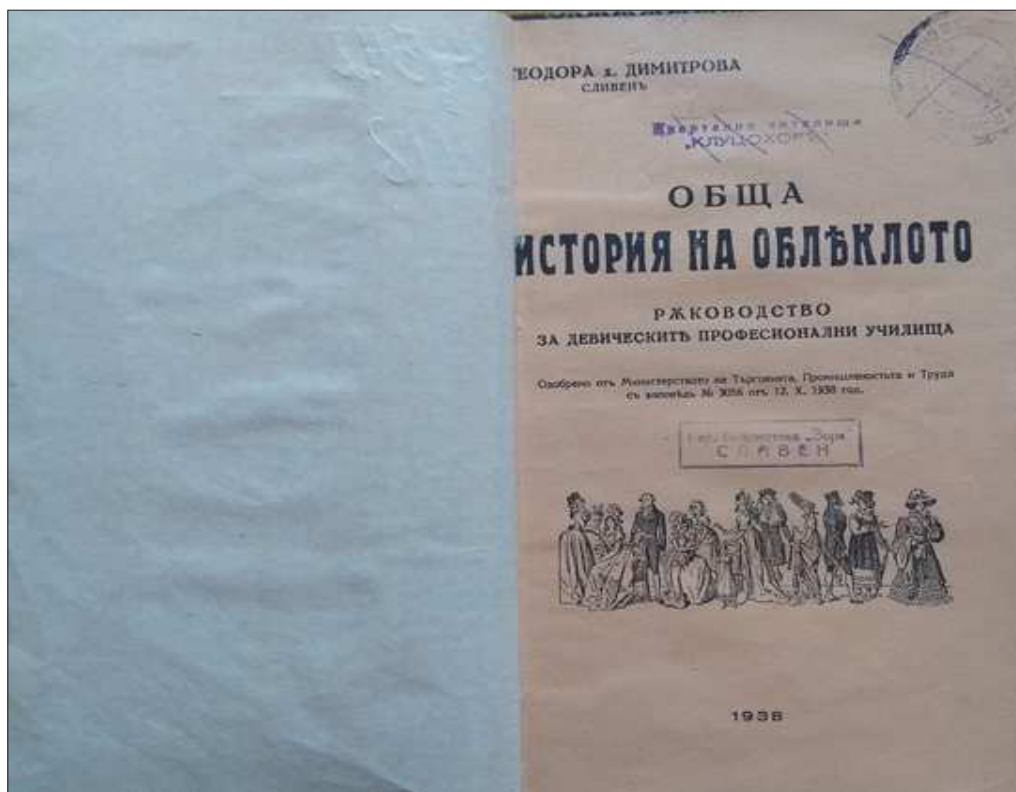
²⁹ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 13 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

³⁰ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 13 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

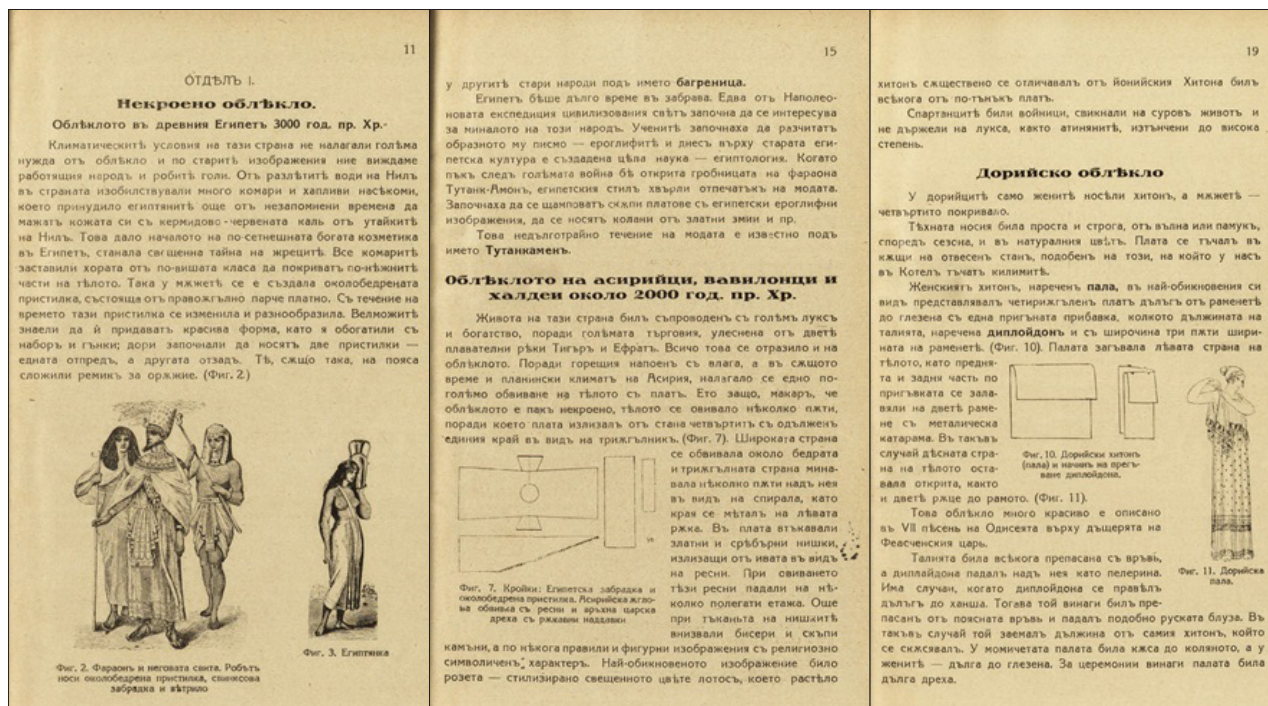
³¹ Т. Хаджидимитрова визира „Обща история на облеклото”, Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963) Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 13 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис) – бел. авт. К. Д.

³² Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 13 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

³³ Цитираният текст е от корицата на учебника „История на облеклото“, Вакарелски, Хр., Иванов, Д., изд. Печатница Кехлибаров (София) 1942 г. съществен принос в изданието има и Т. Хаджидимитрова – бел. авт. К. Д.

Заглавна страница на „Обща история на облеклото“
от Теодора Хаджидимитрова,
ръководство за девическите професионални училища, изд. 1938

Страници от „Обща история на облеклото“ от Теодора Хаджидимитрова,
ръководство за девическите професионални училища, изд. 1938

Справката, относно появата на първи учебник по История на облеклото в България, в никакъв случай не трябва да се тълкува, като омаловажаване ролята и приноса на Теодора Хаджидимитрова. Напротив, на базата на своето обучение в Белгия Хаджидимитрова, освен че прави исторически преглед на облеклото, първа въвежда, като съставител и педагог, изучаването на значението на българското народно облекло, така необходимо за правилното обучение и развитие на младите кадри в стопанските училища из страната, превърнати по-късно в годините на комунистическата диктатура в техникуми.

В учебникът на г-жа Лотте Зиберт Вернекинк, българската носия е загатната, макар и бегло. Информацията е редуцирана като справка за многообразието на Балканите, докато в труда на Хаджидимитрова, обстойно са засегнати фолклорните области в България и характерните особености на българската носия като национално богатство.

След издаването на учебника Теодора Хаджидимитрова получава ангажимент като главен редактор в едно от най-популярните български списания „Родители и деца“ редакцията на което се намира в София. Това означава промяна на местожителството на семейство Хаджидимитрови. За съжаление, собственикът на списанието малко след това умира. Следват финансови затруднения за изданието, поради които журналът се слива с другото престижно списание „Жена и дом“, в което Хаджидимитрова оглавява отдела „Везба и тъкани в народното творение и исторически облекла през вековете“. От 1938 г. до 1944 г., без да напуска родния си град, тя работи усилено в редакциите на модните списания и същевременно изпълнява педагогическите си ангажименти в Девическата професионална гимназия, като три дни е в София и три дни в Сливен.

Наред с обществените и професионалните ангажименти, Теодора Хаджидимитрова не изоставя рисуването. Напротив, тя участва в почти всички градски, окръжни и областни художествени изложби, съвместно организирани в Сливен, Бургас, Стара Загора, Ямбол и др.

Заедно със съпруга си Георги Хаджидимитров и художника Добри Добрев през 1932 година тя става член-основател на Дружеството на сливенските художници. Дружеството малко по-късно се влива в състава на новообразувания Съюз на дружествата на художниците в България, основан през 1931 година с пръв председател Сирак Скитник.

В Първата обща художествена изложба в Сливен, открита през 1935 година в ремонтирания, обновен малък салон на читалище „Зора“, Теодора Хаджидимитрова участва с проекти за прес-тилки и килимчета.

Първата художествена изложба на новоучреденото Дружество на художниците в Сливен, устроена на 28.04.1935 г. в обновения салон на Читалище „Зора“ – Сливен

От 1933 до 1948 година Теодора Хаджидимитрова е избрана за председател на сливения клон на дружеството „Алианс Франсез“ на френския институт към Софийския университет. Като председател тя има достъп до редакцията на вестник „La Bulgarie“, който в този период се издава на френски език в София. Хаджидимитрова сътрудничи на вестника, като публикува статии и създадени от нея рисунки на българска национална тъкан, шевица и везба. Под нейното ръководство сливеният клон на „Алианс Франсез“ натрупва за почти петнадесет години богата библиотека от френски издания. Дружеството просъществува до 1948 година, когато е натоварено с други функции и преиминувано според Хаджидимитрова на Дружество „за връзки с чужбина“. Причините за промените по това време са чисто политически. Промяната на статуквото на дружеството довежда до прекратяване на дейността му. Теодора Хаджидимитрова успява да запази библиотечния материал на сливения клон и го предава на библиотеката на Читалище „Зора“.

През 1937 тя е член-основател, касиер и подпредседател на Женска кооперативна Гилда, културно-стопанска организация, а три години по-късно, през 1940 година, издава в Сливен „Вестник за младото момиче“, на който е собственик и редактор. По същото време става член на Съюза на българските журналисти и развива активна журналистическа дейност.

В първите десетилетия в условията на диктатурата, установена на 9.IX.1944 година, Теодора Хаджидимитрова продължава своята практика като педагог, лектор в Професионалната девическа гимназия в Сливен, но вече преобразувана по подобие на съветската образователна система в Техникум по облекло. Хаджидимитрова работи в Професионалната девическа гимназия седемнадесет години (1932–1949). Според нейната автобиография (ДА архив С-н) девическите професионални гимназии след 9.IX.1944 г. отново остават без учебник по история на облеклото. Натрупаният опит при издаването на учебници в тази област преди политическите промени и липса на специалисти – историци и художници, принуждават органите на Министерството на просветата да се обърнат през 1947 г. към Теодора Хаджидимитрова и Христо Вакарелски, който по това време е директор на етнографския музей в София (1945–1948) с молба за издаване на учебник, но в колектив с обучения в Москва комунистически кадровик, марксист и „историк“ Божидар Божигов. На следващата година марксистът Божигов е издигнат на поста Директор на етнографския музей и заменя най-видния специалист в тази област Христо Вакарелски, на когото в бъдеще ще бъде присъдена Хердерова награда. Божидар Божигов като директор на музея е назначен за ръководител на проекта за съставяне и издаване на учебник. На практика чрез него се легитимират полезните заслуги на Христо Вакарелски и Теодора Хаджидимитрова. Учебникът претърпява три издания (1950, 1957, 1961). *„Моята история на облеклото беше свършено изчерпателна и при Народната власт след IX 1944 девическите проф. у-ща пак останаха без учебник. За тази непозната материя между младите историци и художници не се намери специалист който да състави нов учебник, затова Министерството на Просветата наново ме извади от дълбоката провинция, като телеграфически ме повика в София и пак ми възложи учебник по История на облеклото за Техникумите по облекло. Образовахме колектив: Директор на Етнографическия музей – София Бож. Божигов, като историк той направи марксистко оформление, аз ще напиша История на световното облекло, от видния етнограф др. Хр. Вакарелски ще...“*³⁴

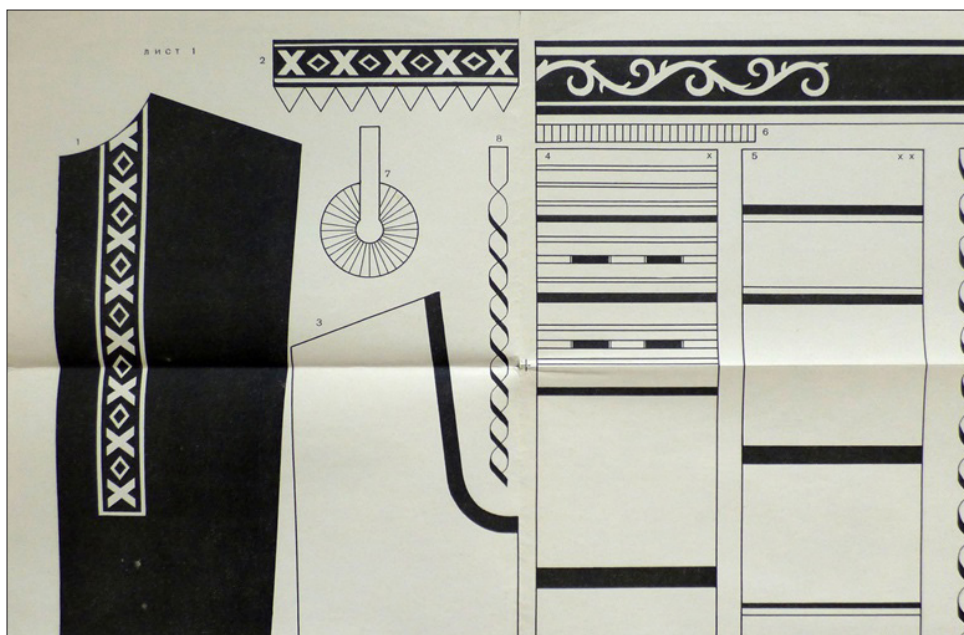
Теодора Хаджидимитрова има своя съществен принос при оформянето на художествения живот в Сливен. Тя е първата жена от Сливен, завършила Висше художествено образование. Тя е и първата жена, която влиза като инициатор и деен участник в състава в групата на сливеният художници и в изложбената дейност в Сливен и страната. Изнася беседи, чете сказки по различни теми в областта на световната история на изобразителното изкуство, българското народно

³⁴ ... (недовършено изречение – бел. моя К. Д.) (Т. Хаджидимитрова посочва Божигов за директор Етнографския музей. Но при направена справка се оказва, че Христо Вакарелски е директор на музея от 1945–1948 г. Справката е направена от сайта на Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН „ПОКАНА ЗА КОНФЕРЕНЦИЯ „ЕТНОГРАФИЯ НА БЪЛГАРИЯ“ (Научни четения в памет на Христо Вакарелски и по случай 40-годишнината от издаването на „Етнография на България“). <http://iefem.blogspot.bg/2014/01/40.html> // Публикувано на 29.01.2014 г., последно посещение на 28. 04. 2017, 12 : 18 h., бел. авт. – К. Д.)

творчество и ролята на жената в обществения живот. Изразява своята гражданска позиция срещу натрупаните предразсъдъци през вековете, омаловажаващи съществената роля на жената като равнопоставен участник в обществения живот. Тази нейна позиция я прави активен общественик, а не след дълго след демократично проведени избори е първата жена общински съветник в родния си град. Тя е един от най-успешните педагози за обучението и възпитанието на сливенските ученички. Познанията и изследователските ѝ интереси я правят популярна сред учителските среди в България, от което не закъснява поканата за съставяне и издаване на първия български учебник за Обща история на облеклото. Претърпял не без нейно участие цели шест издания (1938, 1941, 1942, 1950, 1957, 1961). Владее два езика - френски и италиански, а това я прави ценен сътрудник и публицист в редица български и чужди печатни издания, в които популяризира българското народно творчество. Като етнограф и фолклорист прави задълбочени проучвания и анализи в областта на българското народно творчество на народната носия от различни области в страната и чужбина, с преобладаващо българско население на територията на днешните балкански републики Гърция, Северна Македония, Сърбия, Румъния и Турция. Освен това, във фокуса на нейните проучвания попадат народните песни и легенди от сливения край, които тя преработва в стихотворна форма. Теодора Хаджидимитрова е носител и разпространител на европейски ценности и дори и в годините на тоталитарния режим, тя остава вярна на придобитите от Брюксел и Анверс образователни преимущества на европейската цивилизация и остава до края на житейския си път вярна в „прекрасното“ в изобразителните изкуства като източник на прогрес.

„След 9 – IX. 44 г. бях няколко години член-кандидат на С. Б. Х., ала далечното разстояние до София и неудобството да се изпращат големи картини и акварели в стъкла ме принудиха да не вземам участие в Софийските изложби.“³⁵ За съжаление, това е една основателна причина за много художници, които живеят и творят извън София, да пропускат, поради трудността на придвижване и пренасяне на творбите, участие в националния ни художествен живот. Придвижването за много автори в България се оказва проблем, който до края на първото десетилетие на двадесет и първи век, повлиява отрицателно за по-пълното представяне на артистите.

Нейният жизнен път приключва на 1 януари 1963 година в родния Сливен, тихо и спокойно.

Дизанерски проектолист за дамско облекло, вдъхновен от българската шевица (спомогателен фонд на Художествена галерия „Димитър Добрович“ – Сливен)

³⁵ Д. Архив – Сливен, Ф. 387К Захариева Теодора (Теодора Захариева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ л. 13 (автобиография на Т. Х. Д – чернова, ръкопис).

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- Богданов, Ив.** „Речник на българските псевдоними, Държавно издателство „Д-р Петър Берон“, София 1989 г., с. 273, 520. [Bogdanov, Iv. „Rechnik na balgarskite psevdonimi, Darzhavno izdatelstvo „D-r Petar Beron“, Sofiya 1989 g., s. 273, 520.]
- Добрев, Кр.** *Скулпторът Стефан Пейчев – забравен или не?*, сборник от конференция „Визуални изследвания“, издание на Факултет по изобразително изкуство при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ 1 Велико Търново), ISSN 2535-101X, брой 2/2019 / том 3/, с. 161–163. [Dobrev, Kr. Skulptorat Stefan Peychev – zabraven ili ne?, sbornik ot konferentsiya „Vizualni izsledvaniya“, izdanie na Fakultet po izobrazitelno izkustvo pri VTU „Sv. sv. Kiril i Metodiy“ 1 Veliko Tarnovo), ISSN 2535-101H, broj 2/2019/ tom 3/, s. 161–163.]
- Т. Г. х. Димитрова.** „По декоративната изложба на г. С. Пейчев“ / Теодора Хаджидимитрова // „Правда“ (Сливен), год. V, №. 31–231, от 20. 08. 1921 г., с. 1–2 (следва в бр. 32–232) [T. G. h. Dimitrova. „Po dekorativnata izlozhba na g. S. Peychev“/ Teodora Hadzhidimitrova // „Pravda“(Sliven), god. V, №. 31–231, ot 20. 08. 1921 g., s.1–2 (sledva v br. 32–232)]
- Т. Г. х. Димитрова.** „По декоративната изложба на г. С. Пейчев“ / Теодора Хаджидимитрова // „Правда“ (Сливен), год. V, № 32–232, от 26. 08. 1921 г., с. 1 (продължение от бр. 31– 231) [T. G. h. Dimitrova. „Po dekorativnata izlozhba na g. S. Peychev“/Teodora Hadzhidimitrova//, „Pravda“(Sliven), god. V, № 32–232, ot 26. 08. 1921 g., s.1 (prodalzhenie ot br. 31–231)]
- ХРОНИКА:** „Сказката на г-жа Т. х. Димитрова:...” „Правда“ (Сливен), год. XI, № 480 от 26. 01. 1927 г., с. 2. [HRONIKA: „Skazkata na g-zha T. h. Dimitrova:...“ „Pravda“ (Sliven), god. HI, № 480 ot 26. 01. 1927 g., s. 2.]
- ХРОНИКА:** „Сказката на Г-жа Т. х. Димитрова:...” „Правда“ (Сливен), год. XI, № 481 от 04. 02. 1927 г., с. 2. [HRONIKA: „Skazkata na G-zha T. h. Dimitrova:...“ „Pravda“ (Sliven), god. HI, № 481 ot 04. 02. 1927 g., s. 2.]
- Симеонов, Р.** „Течаха бистри вади и се виеха орли“, (Русчо Тодоров Симеонов), Издателска къща „Жажда“ (Сливен), ISBN 964 9639 71 1, 2000 г., с. 3. [Simeonov, R. „Techaha bistri vadi i se vieha orli“, (Ruscho Todorov Simeonov), Izdatelska kashta „Zhazhda“ (Sliven), ISBN 964 9639 71 1, 2000 g., s. 3.]
- Държавен Архив – Сливен, Ф. 387К Захаријева Теодора (Теодора Захаријева Хаджидимитрова) (1884–1963), Ф. 387К / 1 / 3 а. е./ [Darzhaven Arhiv – Sliven, F. 387K Zaharieva Teodora (Teodora Zaharieva Hadzhidimitrova) (1884–1963), F. 387K / 1 / 3 a. e./]
- В.** „Изток“ (Сливен), бр. 31 от 27.04.1935 г., стр. 3, рубрика *Културен преглед*, автор: Георги Хрусанов „Обща художествена изложба в гр. Сливен“, с. 1. [V. „Iztok“ (Sliven), br. 31 ot 27.04. 1935 g., str. 3, rubrika Kulturen pregled, avtor: Georgi Hrusanov „Obshta hudozhestvena izlozhba v gr. Slivena“, s. 1.]
- Вакарелски, Хр., Иванов, Д.** „История на облеклото“, учебник, изд. Печатница Кехлибаровъ (София) 1942 г. [Vakarelski, Hr., Ivanov, D. „Istoriya na oblekloto“, uchebnik, izd. Pечатnitsa Kehlibarova (Sofiya) 1942 g.]
- Т. Г. х. Димитрова.** „Жената в изкуството“, изд. Печатница „Балканъ“, (Сливен), 1935 г. [T. G. h. Dimitrova. „Zhenata v izkustvoto“, izd. Pечатnitsa „Balkana“, (Sliven), 1935 g.]
- <http://sever.libraryvt.com/bg/lister.php?iid=DO-8S0003690&page=119>